

مرتجعین موافق روس‌ها و آزادیخواهان طرفدار فتح آلمان هستند

۲۳ تیر ۱۳۹۳ ساعت ۱۶:۳۸

خاطرات امان‌الله اردلان، نماینده مجلس شورای ملی از جنگ جهانی اول

روز هفتم محرم‌الحرام یک هزار و سیصد و سی و چهار (۱۳۳۴) قمری هجری (فصل پاییز) عقرب ۱۲۹۴ شمسی هجری از دفتر مجلس شورای ملی اطلاع دادند جلسه فوق‌العاده مجلس تشکیل می‌شود. من در آن موقع وکیل کرمانشاهان بودم و به مجلس رفتم. عده‌ای از آقایان نمایندگان در اطاق تنفس نشسته بودند، من هم مثل سایرین روی صندلی لم داده به فکر جنگ بین‌المللی و وضعیت پرآشوب دنیا و ایران فرورفته بودم.

جنگ بین‌المللی چندی است شروع شده، از یک طرف روس و انگلیس و بعدا هم آمریکا متفقا با آلمان و اطیش مشغول جنگ هستند، دولت عثمانی هم به نفع آلمان‌ها وارد جنگ شده است، دولت ایران (کابینه مستوفی‌الممالک) پس از ورود دولت عثمانی به جنگ به واسطه همجواری با روسیه و عثمانی برای اینکه خاک کشور ما از تعرض همسایگان محفوظ و مصون بماند اعلان بی‌طرفی نموده، شاه و مجلس شورای ملی با نظریه دولت مبنی بر بی‌طرفی ایران موافقت نموده‌اند ولی دولت تزاری روسیه با کمک دولت انگلیس اصرار دارد که ایران متمایل به آن‌ها شده اجازه بدهد قشون روس و انگلیس از خاک ایران عبور کنند و از این راه به دولت عثمانی حمله کنند. چون قبول این پیشنهاد بر خلاف اصول بی‌طرفی است و دولت ایران با نظریه دولتین روس و انگلیس نمی‌توانست موافقت نماید برای درهم شکستن بی‌طرفی ایران قشون روس به طرف طهران پایتخت ما حرکت کرده و همگی از این وضعیت مضطرب هستیم.

در طهران هم تحریکاتی می‌شود. اصولا مرتجعین با روس‌ها موافق و آزادیخواهان متمایل به فتح آلمان هستند. در این ضمن به طور غیرمستقیم به ما اطلاع می‌رسید که شاه و دولت درصدد تغییر پایتخت هستند و مصمم شده‌اند از طهران حرکت نمایند ولی رسماً هنوز خبری به مجلس شورای ملی نرسیده بود. در این موقع که جلسه فوق‌العاده به طور خصوصی تشکیل گردید پیغام اعلیحضرت سلطان احمد شاه قاجار به مجلس شورای ملی داده شده که شاه و دولت طهران را ترک می‌کنند و به واسطه حرکت قشون روس از قزوین به طرف طهران، پایتخت را موقتا اصفهان قرار می‌دهند. نمایندگان هم به طرف اصفهان عزیمت نمایند. این پیغام شاه همگی را متوجه اهمیت موضوع نموده، احساسات وطن‌پرستانه نمایندگان هم طوری بود که نسبت به تجاوز اجنبی طاقت شنیدن آن را هم نداشته و چون در اذهان چنین پیش‌آمد وخیمی هم متصور بود دیگر فرصت و مهلتی را برای مذاکره و

مباحثه باقی نگذاشت و بدون درنگ هر یک از نمایندگان به فکر تهیه وسیله مسافرت خود مجلس را ترک نمودند.

شهر طهران در حال اضطراب بود و وضعیت مخوفی را داشت. قوای مسلح مرکز عبارت از یک عده ژاندارم که به مسئولیت صاحب‌منصبان سوئدی اداره می‌گردد و بریگاد قزاق که صاحب‌منصبان روسی آن را اداره می‌نمودند یک عده مختصری هم سرباز و پلیس بود که دارای اسلحه خوبی نبوده و انضباط کاملی هم نداشتند.

خبر حرکت قوای تزاری روسیه به طرف پایتخت و نبود وسایل دفاعیه تمام آزادیخواهان را مضطرب نموده و توقف در طهران را مخصوصاً بعد از حرکت شاه و دولت و تغییر پایتخت برای خود خطرناک می‌دانستند و به همین جهت هر کس سعی می‌نمود قبل از اینکه شاه از دروازه طهران خارج شود خود را از خطر نجات داده و از طهران خارج گردد.

رویه سیاسی قوای موجوده مرکز هم معلوم بود، ژاندارم‌ها تمایل به آلمان‌ها داشته، قزاق‌ها خواه‌نخواه مطیع افسران روسی بوده، بقیه هم به حالت بی‌طرفی منتظر اوامر دولت بودند.

برای روشن شدن اذهان خوانندگان محترم به طور کلی تشکیلات مملکتی و چند اصل از قانون اساسی ذیلاً درج و یادآوری می‌شود:

تشکیلات مملکتی ایران عبارت است از مقام سلطنت که موجب قانون اساسی مقام مافوق تمام مقامات و در عین حال غیرمسئول

«اصل ۳۵ متمم قانون اساسی مورخه ۱۹ شعبان ۱۳۲۵ مری هجری مقرر می‌دارد: سلطنت ودیعه‌ای است که به موهبت الهی از طرف ملت به شخص پادشاه مفوض شده»

قوای مملکت تقسیم مابین قوای مقننه و قوه مجریه و قوه قضائیه است.

«اصل بیست و هفتم متمم قانون اساسی مورخه ۲۹ شعبان قوی ثل ۱۳۲۵ قمری - هجری قوای مملکت به سه شعبه تجزیه می‌شود. اول قوه مقننه که مخصوص است به وضع و تهذیب قوانین و این قوه ناشی می‌شود از اعلیحضرت شاهنشاهی و مجلس شورای ملی و مجلس سنا و هر یک از این سه منشاء حق انشاء قانون را دارد ولی استقرار آن موقوف است به عدم مخالفت با موازین شرعیه و تصویب مجلسین و توشیح به صحنه همایونی لکن وضع و تصویب قوانین راجع به دخل و خرج مملکت از مختصات مجلس شورای ملی است. شرح و تفسیر قوانین از وظایف مختصه مجلس شورای ملی است»

«دوم قوه قضائیه و حکمیه که عبارت است از تمیز حقوق و این قوه مخصوص است به محاکم شرعیه در شرعیات و محاکم عدلیه در عرفیات»

«سیم - قوه اجرائیه که مخصوص پادشاه است یعنی قوانین و احکام توسط وزرا و مامورین دولت به نام اعلیحضرت همایونی اجرا می‌شود به ترتیبی که قانون معین می‌کند»

«اصل ۲۸ متمم قانون اساسی - قوای ثلاثه مزبوره همیشه از یکدیگر ممتاز و منفصل خواهد بود.»

نمایندگان مجلس شورای ملی به موجب قانون انتخابات ۱۳۶ نفر ولی تا آن تاریخ تمام نمایندگان انتخاب نشده بودند و انتخابات بعضی از نقاط کشور انجام نشده بود. مجلس سنا اصلاً تشکیل نشده و قوه مقننه موجب اصل ۴۷ قانون اساسی فقط به دست مجلس شورای ملی است.

«اصل ۴۷ متمم قانون اساسی - مادام که مجلس سنا منعقد نشده فقط امور بعد از تصویب مجلس شورای ملی به صحنه همایونی موشح و به موقع اجرا گذارده خواهد شد.»

«اصل ۸۱ متمم قانون اساسی - هیچ حاکم محکمه عدلیه را نمی‌توان از شغل خود موقتا یا دائماً بدون محاکمه و ثبوت تقصیر تغییر داد مگر اینکه خودش استعفا بدهد.»

قوه مجریه عبارت از هیات دولت به ریاست نخست‌وزیر و عده وزرا در آن موقع بیش از هشت نفر نبود. رئیس‌الوزرا غالباً بدون وزارتخانه ریاست هیات دولت را عهده‌دار بوده، وزیر داخله، وزیر امور خارجه، وزیر عدلیه، وزیر جنگ، وزیر معارف، وزیر فوائد عامه و تجارت، وزیر پست و تلگراف، وزیر مالیه.

هر یک از وزارتخانه‌ها دارای یک معاون و یک مدیرکل بودند. قانون خاصی برای تشکیل وزارتخانه‌ها تدوین و تصویب نشده بود بلکه بنا به سوابق موجوده و تمایل وزرا و احتیاجات مملکتی هر یک از وزارتخانه‌ها دارای تشکیلات متناسبی بودند.

قانون اساسی استقلال قضات را محترم شمرده و در اصل ۸۱ تصریح می‌نماید.

نسبت به تشکیل مجلس سنا چند اصل در قانون اساسی ذکر شده که برای اطلاع خوانندگان محترم یک اصل اساسی آن ذیلا درج می‌شود.

«اصل چهل و سوم - مجلس دیگری به عنوان سنا مرکب از شصت نفر اعضا تشکیل می‌یابد که اجلاس آن بعد از تشکیل مقارن اجلاس مجلس شورای ملی خواهد بود. اعضای مجلس سنا نصف از طرف اعلیحضرت همایون شاهنشاهی منصوب می‌شود و نصف دیگر از طرف ملت انتخاب خواهد گردید.»

حقوق و اقتدارات مجلسین نسبت به دولت موجب اصل ۶۷ مقرر گردیده.

«اصل شصت و هفتم - در صورتی که مجلس شورای ملی یا مجلس سنا به اکثریت تامه عدم رضایت خود از هیات وزرا یا وزیری اظهار نماید آن هیات یا آن وزیر از مقام وزارت معزول می‌شود.»

بودجه مملکت به تصویب مجلس شورای ملی نرسیده مالیات‌های موجوده را که مجلس شورای ملی در آن تغییری نداده بود دولت دریافت نموده و به مصارف وزارتخانه‌ها می‌رسانید.

ضمناً چون قانون اساسی دریافت عایدات را بدون اجازه قوه مقننه ممنوع داشته بود مالیات جدیدی بدون تصویب مجلس شورای ملی دریافت نمی‌گردید.

«اصل ۹۴ قانون اساسی - هیچ قسم مالیات برقرار نمی‌شود مگر به حکم قانون»

«اصل ۹۶ قانون اساسی - میزان مالیات را همه ساله مجلس شورای ملی به اکثریت تصویب و معین خواهد نمود.»

ریاست دولت با آقای مستوفی‌الممالک متمایل به آزادیخواهان بود و می‌توان گفت که در تحت تاثیر نظریه دولت و ضمناً وحشت از حرکت قوای روسیه به طرف طهران، شاه مصمم به تغییر پایتخت گردید.

من فوراً دربار رفتم تا از نزدیک هم اطلاعاتی به دست بیاورم، کالسکه شاه را درب اندرون دیدم که به چهار اسب بسته شده و آماده حرکت است. سردار معظم خراسانی نماینده مجلس (تیمورتاش) را هم مشاهده کردم سوار اسب ترکمنی پشت کالسکه منتظر رفتن است. به داخل گلستان رفتم، شاه در عمارت برلیان و هیات دولت در قصر ابیض بودند. با تحقیق از چند نفر اطلاع حاصل کردم که شاه در شرف حرکت است. کلنل ادوال سوئدی رئیس ژاندارم در حیاط گلستان ایستاده و منتظر حرکت شاه بود و به شاه گزارش می‌داد که روس‌ها قریباً وارد طهران می‌شوند و بعد از ورود قشون روس حرکت شاه مقدور نخواهد بود و هر چه زودتر باید از طهران برویم. دولت مستوفی‌الممالک، ساعدالدوله سردار برادر سپهسالار (محمد ولی خان تنکابنی) را به حکومت طهران منصوب و قصر سلطنت و خزانه مملو از جواهرات را هم به او سپرده و عازم حرکت بودند.

چون بر من یقین حاصل شد که حرکت شاه و دولت قطعی است درصدد تهیه وسایل حرکت بر آمده به منزل پدربزرگ مادری خودم شاهزاده عبدالصمد میرزا عزاله‌وله عموی شاه رفتم. حاجی افخم‌الدوله فریدون میرزا دایی خود را دیدم که درصدد حرکت است، از آنجا وسیله‌ای برای مسافرت خودم به دست نیامد و به منزل پدر خانم خود حاج مجدالدوله مهدیقلی‌خان قاجار رفتم. یک اسب سواری با زین و برگ به من داد و از آنجا به منزل آمده به عمیدالملک شوهر خواهر خود تلفن کردم. درشکه خودش را با دو

اسب و کالسکچی در اختیار من گذاشت. بنابراین در ظرف چند ساعت وسایل مسافرت فراهم گردید. رضاقلی خان و ناصرقلی خان اخوان من هم که تازه از فرنگستان آمده بودند مایل به آمدن شدند. من با دو برادر و خبیر همایون پسر خاله که همسایه بودیم چهار نفری مصمم حرکت شدیم.

پدرم حکومت استرآباد را داشت و طهران نبود. با خانم خودم خداحافظی کرده بچه‌های کوچک خود را دو پسر و دو دختر (نصرت‌الله، سلطان محمد، ابتهاج‌الملوک، فروغ‌الملوک) به مادر سپرده و همگی را به امان خدا واگذار کردم. خانم من قوت قلب خوبی نشان داد و بدون اشکال از منزل بیرون آمدم. مادرم روضه رفته بود، پیغام فرستادم از روضه به منزل آمد و همین که ماها را درب حیاط در حال حرکت دید بی‌اختیار غش کرد و افتاد و خاله‌ام که همسایه بودیم مواظبت مادرم را نمود و با وجودی که از مفارقت مادر و اولاد و زن خیلی متاثر بودم برای اینکه زیر بار زور و ظلم خارجی نروم به تاثر خود اهمیت نداده به راه افتادم.

خیابان‌های طهران پر از جمعیت بود. در خط سیر شاه به طرف دروازه حضرت عبدالعظیم پلیس دو طرف خیابان ایستاده و تمام مردم در حال تاثر و اضطراب منتظر وقایع ناگواری بودند. بر همگی مسلم بود که اهالی طهران و ملت ایران عموماً نفرت فوق‌العاده‌ای از مظالم روس داشته و اولتیماتوم روسیه را برای بیرون کردن مستر شوستر آمریکایی از مالیه ایران و اشغال یک قسمت از خاک ایران و زورگویی‌های آن‌ها را همیشه در نظر داشته حالیه که به طرف پایتخت مملکت تجاوز می‌نمودند احساسات بیشتری از اهالی بر ضد این اجنبی‌ها مشاهده می‌گردید که تمام نمایندگان و دولت و مصادر امور چاره‌ای جز متابعت از افکار عمومی نداشته و حقا طرفدار مقاومت در مقابل زورگویی بودند. من هم شخصا سابقه روشنی نسبت به روسی‌های تزاری داشتم زیرا در موقعی که کابینه صمصام‌السلطنه بختیاری اولتیماتوم روسیه را در مجلس شورای ملی مطرح کرد من پیشنهاد عدم قبول و رد اولتیماتوم را در مجلس نمودم و مجلس پیشنهاد من را تصویب نمود.

منبع:

اولین قیام مقدس ملی در جنگ بین‌المللی اول، خاطره‌های حسین سمیعی (ادیب‌السلطنه) و امان‌الله اردلان (حاج عز‌الممالک)، چاپ دانش، دی ۱۳۳۲، صص ۴۲-۴۹

آدرس مطلب :

<https://www.cafetari.kh.com/news/۲۷۵۴۶-روس-موافق-مرتجعین/۲۷۵۴۶>